

האם גל הטרור הפלסטיני מסמן תפנית מסכסוך לאומי לסכסוך דתי?

קובי מיכאל

אירועים שהתפרצו בירושלים בחגי תשרי/סתיו 2015 בסימן החשש הפלסטיני מפני כוונה ישראלית לשנות את הסטטוס קוו בהר הבית זלגו לשטח מדינת ישראל, לגדר הגבול ברצועת עזה ולגדה המערבית. השימוש הפלסטיני במונחים הקשורים לירושלים ולהר הבית – אנתיפאדת אל-אקצא או אל-קודס – מחזק את התחושה הרווחת כי הממד הדתי, הקשור להר הבית, הוא המוטיב המחולל המרכזי להסלמה ולמציאות של טרור הסכינים. ואכן, רבים מקרב הסכינאים, הפועלים במתכונת של "פיגועי הקרבה" (ביודעם את ההיתכנות הגבוהה להריגתם) מסבירים את החלטתם לדקור ולרצוח יהודים בהתנהלות הישראלית במתחם אל-אקצא, ובפגיעה הבוטה בסמל הדתי רב-החשיבות. גם רוב תוכני ההסתה בתקשורת וברשתות החברתיות סובבים סביב עניין אל-אקצא, ומזהירים מפני כוונות הזדון המיוחסות לישראל – לשנות את הסטטוס קוו במתחם ולאפשר בו זמני תפילה למוסלמים וליהודים, בדומה למתכונת הנהוגה במערת המכפלה בחברון. את הזעם ליבה גם חשש מפני כוונה להקים את בית המקדש על חורבות מסגד אל-אקצא. מנהיגי דת ודרשנים מלבים את האווירה והיצרים ומשלהבים את ההמונים בשם אל-אקצא, ובאמצעות סיסמאות בזכות הגנת המקום הקדוש לאסלאם, המופקד בידי המוסלמים הפלסטינים. מסרים אלה נקלטים היטב בקרב הצעירים, על אף שרובם אינם מקיימים אורח חיים דתי. הממד הדתי של אל-אקצא התחזק בהשראת 'המדינה האסלאמית' – מסרי תעמולה אסלאמית וקריאות למימוש החזון של השבת 'תור הזהב' של האסלאם מופצים באמצעות האינטרנט והרשתות החברתיות.

כיוון שכך, חשוב לבחון האם בממד ובהשראה הדתיים יש גם משום ביטוי לתפנית באופיו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני: האם הסכסוך הלאומי הופך לסכסוך דתי, או

שמא הממד הדתי של הסכסוך (הקיים מאז ומתמיד) הופך בעת הנוכחית למשמעותי יותר? אם כן, מהן המשמעויות?

הפרופיל המסתמן של הסכינאים הפלסטינים הצעירים ממזרח־ירושלים מצביע על כך שבתופעה זו מעורבת בעיקר אוכלוסייה צעירה, המנותקת ברובה ממעגלי החינוך והתעסוקה, לרוב בטלה ממעש וניזונה מהרשתות החברתיות כמקור מידע עיקרי. צעירים אלה חווים תסכול מתמשך בגין היעדר אופק של ממש לעתידם האיש, וכן ייאוש גובר ברמה הלאומית, בשל היות ההנהגה פלסטינית כושלת וחסרת יכולת להתוות להם עתיד חיובי. אם בעבר יכלו מנגנוני הריסון וההכלה המסורתיים של החברה הפלסטינית במזרח־ירושלים לבלום את פוטנציאל האלימות או לתעל אותו לאפיקים אלימים פחות, הרי התמורות שעוברת החברה הפלסטינית במזרח־ירושלים ובגדה המערבית החלישו אותם מאוד. הסמכות ההורית נשחקה; מערכות החינוך אינן מתפקדות, קיים מחסור בכיתות לימוד (מה גם שמרבית הצעירים הנוטלים חלק בהפרות הסדר אינם פוקדים את מערכות החינוך), ניכר חוסר שליטה בתוכני הלימודים; מוסד "זקני העדה" (השיח'ים) ומוסד המוח'תארים איבדו ממעמדם והשפעתם. למעשה, מדובר בציבור ללא הנהגה.

הצעירים מבקשים לפרוק את זעמם ותסכולם בהפרות הסדר, בסכינאות ובגילויי אלימות אחרים. ההד שזכו לו הפיגועים הועצם עקב תחושת ההיסטריה ששידר הציבור הישראלי (עד לשלב ההסתגלות שהתפתח בחלוף מספר שבועות מתחילת ההסלמה), בסיוע התקשורת וההסתה ברשתות החברתיות. תהודה זו עוררה בקרב הצעירים את תחושת ההישג. הנה הם, באמצעות הסכין בלבד, הצליחו לחולל שינוי שאותו לא הצליחו לחולל המבוגרים וההנהגה הפלסטינית – באמצעות אסטרטגיית הבינאום של הסוגיה הפלסטינית מחד גיסא, או ההתנגדות העממית מאידך גיסא, ולא חמאס – באמצעות אסטרטגיית המאבק המזוין.

למרות הנופך הדתי של ההתפרצות האלימות, סוגיית אל־אקצא הפכה עבור אותם צעירים לסמל המייצג ממד לאומי, יותר מדתי, ומניע להתנגדות אלימה ברוח הג'האד של 'המדינה האסלאמית'. הטרור והאלימות הפכו לכלי שבאמצעותו מבטאים אותם צעירים את רצונם בשינוי, למרות שאינם יודעים להגדיר במדויק איזה שינוי היו מבקשים לחולל. זוהי מרידה בקיים – בממסד הישראלי ובממסד הפלסטיני כאחד – וניסיון להתנער מהמציאות שבה הם חיים בדרך המביאה עימה תחושות גאווה והתרוממות רוח. גם העובדה שהם נושאים את שם אל־אקצא וצובעים את מאבקם בסיסמאות בזכות שחרורו מידי הכופרים הציונים אינה מעידה על תהליך גורף של הדתה. מאבקם של הצעירים המעורבים בגל האלימות אינו בשם הקוראן הקדוש, ותכליתו אינה

האם גל הטרור הפלסטיני מסמן תכנית מסכסוך לאומי לסכסוך דתי?

להפוך את הפולחן הדתי, שמרכזו תפילות באל־אקצא, למהות המעצבת של חייהם. אל־אקצא מספק נופך דתי למניע הלאומי, האיש, הדורי והתרבותי. בהשפעת סרטי התעמולה של 'המדינה האסלאמית' מתחזקת בקרב הצעירים התחושה שהם שותפים למשהו "נשגב" יותר, לאידאה חדשה, לתחייה ולהתחדשות, שיש בהם סממנים דתיים. לפנינו תופעה של חילון הג'האד – המצווה הדתית הופכת לתמריץ אישי וקולקטיבי הממוסגר, בין היתר, גם כהתנגדות לאומית.

גם אם הפיגועים, שבוצעו על ידי יחידים שפעלו ביוזמה אישית, שמרו לאורך שבועות מאז שהחלה ההסלמה על היקף ותדירות קבועים פחות או יותר, חלה ירידה מהירה יחסית בהיקף ההפגנות ובהתנגשויות בין קבוצות של צעירים פלסטינים לבין כוחות הביטחון הישראליים. תרמו לכך ההיערכות וההתאמות של מערכת הביטחון הישראלית, וכן ההבנות שאליהן הגיעו ירדן וישראל, בתיווך אמריקאי, לגבי הסדרים בהר הבית, תוך הדרה מוחלטת כמעט של הרשות הפלסטינית. במקביל, בחברה הישראלית התגלתה הסתגלות לגל הטרור כביטוי למציאות קיומה במרחב, והתהודה התקשורתית והציבורית הצטמצמה בהתאם. התפתחויות אלו אפשרו למערכת הביטחון לדבוק באסטרטגיית ההכלה והבידול בין האוכלוסייה הלא מעורבת לבין הסכינאים והמפגעים האחרים. חשוב לזכור כי בסופו של דבר, הרוב המוחלט של האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים לא היה מעורב בטרור ובאלימות, ואלה אף פגעו באינטרסים חיוניים של אותה אוכלוסייה, המבקשת להשתלב במרקם החיים הירושלמי והישראלי – ולו בשל היעדר אלטרנטיבה טובה ומבטיחה יותר.

בחלוף השבועות הראשונים להסלמה, טרור הסכינים והאלימות הוסטו מירושלים לשטחי הגדה המערבית, כאשר המוקד הבולט עבר לגזרת חברון, המתאפיינת בנוכחות ובהשפעה של חמאס באופן בולט, וברמת חיכוך גבוהה בין תושביו הפלסטינים והיהודים של האזור. מנגנוני הביטחון הפלסטיניים מתקשים לאכוף באזור את מרותם, בעיקר כשהנהגה מטיפה להתנגדות עממית, ולרוב הם נמנעים מפני עימות ישיר עם מוקדי הכוח. חמאס פועל לעידוד האלימות ולהסלמתה, תוך בידול הרצועה (להוציא חיכוך יזום ומבוקר לאורך גדר הגבול), במטרה להגביר את הכאוס בגדה המערבית, להביך את הרשות הפלסטינית ואת מנגנוני הביטחון שלה ולדחוף את ישראל לעימות עם האוכלוסייה המקומית. כל זאת, כדי לערער את יציבותה של הרשות הפלסטינית ולהביא להפלתה.

לסיכום, ניכר שהממד הדתי, הכרוך במאבק על אל־אקצא, נוסף להשראה שמקורה בתעמולת הג'האד של 'המדינה האסלאמית', מנתב את תחושות תסכול הרווחות בקרב צעירים פלסטינים, את אובדן האמון מצידם בהנהגותיהם ואת הרצון (של הצעירים)

להפגין מחאה ודחייה של הסדר הקיים – לאנרגיה אלימה ולשימוש בסכין כסמל תרבותי וכביטוי ליכולת העמידה וההתנגדות מול כוח חזק – הצבא הישראלי והחברה הישראלית. עם זאת, הממד הלאומי של הסכסוך לא פינה את מקומו לממד הדתי; הממד הדתי הפך להשראה המניעה את האוכלוסייה המוסלמית לפעילות אלימה, שמצידה הופכת לווריאנט, בסיוע הרשתות החברתיות והתמיכה המוסדית (באמצעות האדרת ה"שהידים" ותמיכה במשפחותיהם), וכך היא מעודדת צעירים נוספים לפנות לטרור.